

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ**

**ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ**

ΓΝΩΡΙΖΩ ΤΟΥΣ ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΟΥ

**ΕΦΗΒΕΙΑ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΣΧΕΣΗ ΣΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ
ΜΟΝΑΔΑ – ΠΟΛΥΠΛΟΚΟΤΗΤΑ ΑΝΑΓΚΩΝ, ΒΙΩΜΑΤΩΝ,
ΙΚΑΝΟΤΗΤΩΝ, ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΩΝ**

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ**

**ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ**

**ΕΦΗΒΕΙΑ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΣΧΕΣΗ ΣΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ
ΜΟΝΑΔΑ- ΠΟΛΥΠΛΟΚΟΤΗΤΑ ΑΝΑΓΚΩΝ, ΒΙΩΜΑΤΩΝ,
ΙΚΑΝΟΤΗΤΩΝ, ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΩΝ**

Συγγραφή

**Έρνη Σισμάνη Παπακώστα
Εκπαιδευτικός Ψυχολόγος Α΄**

Επιμέλεια

**Υπηρεσία Εκπαιδευτικής Ψυχολογίας
Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού**

Γλωσσική Επιμέλεια

**Χρύσω Ιωάννου
Φιλολόγος- Βοηθός Διευθύντρια**

Περιεχόμενα

1. Πρόλογος

2. Στόχοι και Σκοποί Εγχειριδίου

3. Ο Μαθητής ως Ξεχωριστό Άτομο

4. Δυναμική της Ομάδας – Ψυχοκοινωνικό Κλίμα στο Σχολείο

5. Παιδαγωγική Σχέση

6. "Ο Καλός Εκπαιδευτικός"- Χαρακτηριστικά και Ικανότητες

7. Εφηβεία

7.1- Ιστορική Αναδρομή

7.2- Ορισμός

7.3- Χαρακτηριστικά

8. Εφηβεία και Κατάθλιψη

8.1- Συναισθηματική Διαταραχή της Διάθεσης

8.2- Προστατευτικοί Παράγοντες

8.3- Έφηβος και Θάνατος/Κινδυνολαγνεία

9. Τραυματικές Εμπειρίες

10. Νεανική Παραβατικότητα στο Σχολείο

10.1- Ορισμός

10.2- Ο Ρόλος του Σχολείου

10.3- Σχολικοί Παράγοντες

10.4- Σχολική Αποτυχία

10.5- Σχέση με Συνομηλίκους

11. Χρήση Ουσιών και Αγωγή Υγείας

12. Επίλογος

13. Βιβλιογραφία

1. Πρόλογος

Τα προβλήματα μάθησης και παραβατικής συμπεριφοράς παρουσιάζουν σήμερα αυξητικές τάσεις για διάφορους γνωστούς και συγκεκριμένους λόγους. Ο εκπαιδευτικός, ιδιαίτερα της Μέσης Εκπαίδευσης χρειάζεται να προσαρμοστεί στα σύγχρονα δεδομένα. Χρειάζεται όμως ταυτόχρονα, να έχει στη διάθεση του περισσότερες πληροφορίες για το μαθητή του καθώς και τον τρόπο που θα τον χειριστεί. Τίθενται έτσι τα ακόλουθα ερωτήματα:

- Ποιες ικανότητες και δεξιότητες χρειάζεται να αναπτύξει ένας εκπαιδευτικός για να αντεπεξέλθει στις απαιτήσεις του σύγχρονου σχολείου;
- Ποιες πληροφορίες χρειάζεται ο εκπαιδευτικός να έχει για το μαθητή έφηβο που έχει μπροστά του;
- Σε ποιο βαθμό η περίοδος της εφηβικής κρίσης επηρεάζει τα διαδραματιζόμενα στη σχολική τάξη και τη διαδικασία της μάθησης;

Το εγχειρίδιο αυτό αποτελούσε στόχο της Υπηρεσίας Εκπαιδευτικής Ψυχολογίας τα τελευταία δύο με τρία χρόνια. Επιδίωξή μας είναι να μεταφέρουμε στον εκπαιδευτικό τις απαραίτητες γνώσεις που αφορούν το αντικείμενο της εργασίας του, δηλαδή το μαθητή του, γνώσεις που ευελπιστούμε να καταστήσουν το έργο του λειτουργικότερο και αποτελεσματικότερο.

Είναι σημαντικό ο εκπαιδευτικός να γνωρίζει πολύ καλά το αντικείμενο που διδάσκει. Η μετάδοση όμως των γνώσεων στο μαθητή γίνεται μέσα από την ανάπτυξη ποιοτικής σχέσης εκπαιδευτικού-μαθητή και την αποδοχή της διαφορετικότητας του κάθε μαθητή. Είναι σήμερα παραδεκτό πως η εξέλιξη των μαθητών, η καλή σχολική τους επίδοση και η προσαρμοστικότητά τους ως η βασικότερη προϋπόθεση της συμπεριφοράς τους, εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από αυτή την παιδαγωγική σχέση ανάμεσα στο μαθητή και τον εκπαιδευτικό.

Ο καλός και αποτελεσματικός εκπαιδευτικός είναι αυτός που ταυτόχρονα καταφέρνει να κυριαρχήσει και να ελέγξει τα δικά του προσωπικά αδιέξοδα και δυσλειτουργίες και να γνωρίσει μέσα από εξειδικευμένη επιμόρφωση τις ανάγκες και τα χαρακτηριστικά του έφηβου μαθητή του.

Εμείς οι Εκπαιδευτικοί Ψυχολόγοι στην προσπάθειά μας να διαχειριστούμε τα πολλά μαθησιακά και κοινωνικά προβλήματα των μαθητών μας, θεωρούμε τους εκπαιδευτικούς βασικούς μας συνεργάτες. Πιστεύουμε και ευελπιστούμε το συγκεκριμένο εγχειρίδιο να αποτελέσει ένα σημαντικό βοήθημα στη δύσκολη καθημερινή εργασία που οι εκπαιδευτικοί επιτελούν.

Μιχάλης Ιωάννου
Προϊστάμενος
Υπηρεσίας Εκπαιδευτικής Ψυχολογίας

2. Στόχοι και Σκοποί του Εγχειριδίου "Γνωρίζω τους Μαθητές μου"

Το εγχειρίδιο αυτό αποτελεί πρωτοβουλία της Υπηρεσίας Εκπαιδευτικής Ψυχολογίας, μετά τη διαπίστωση ότι υπάρχει σημαντική ανάγκη οι εκπαιδευτικοί να γνωρίζουν τις ιδιαιτερότητες του κάθε μαθητή ξεχωριστά αλλά και της κάθε σχολικής μονάδας έτσι ώστε να μπορέσουν να αντεπεξέλθουν στις ολοένα και αυξανόμενες ανάγκες της σύγχρονης κοινωνίας και του σημερινού σχολείου.

Τα πολλαπλά προβλήματα στον τομέα της εκπαίδευσης, τα προβλήματα συμπεριφοράς, η νεανική παραβατικότητα που παρουσιάζει αυξητικές τάσεις εντός του σχολικού χώρου, επιβάλλουν την ανάπτυξη παρεμβατικών και προληπτικών προγραμμάτων. Στα πλαίσια των προληπτικών παρεμβάσεων κρίθηκε σημαντική η δημιουργία ενός εγχειριδίου που να αναφέρεται στις ανάγκες και ιδιαιτερότητες των εφήβων και να παρέχει πολύτιμες πληροφορίες στους εκπαιδευτικούς στη Μέση και Τεχνική Εκπαίδευση.

Σκοπός του εγχειριδίου είναι να παρουσιάσει επιστημονικά δεδομένα από τη σύγχρονη βιβλιογραφία και έρευνα και να μεταφέρει τη γνώση στο σχολείο. Ο εκπαιδευτικός σήμερα καλείται να διεκπεραιώσει ένα δύσκολο και συχνά πολύπλευρο έργο εκπαιδύοντας μαθητές από διαφορετικά περιβάλλοντα, με διαφορετικές δεξιότητες, νοοτροπίες και συμπεριφορές. Η γνώση των διαφορών μπορεί να συμβάλει στην αποδοχή τους και στην κατάλληλη παροχή εκπαιδευτικής βοήθειας προσαρμοσμένης στον κάθε μαθητή.

Η Υπηρεσία Εκπαιδευτικής Ψυχολογίας έχει ως στόχο το εγχειρίδιο αυτό να διανεμηθεί σε όλα τα σχολεία Μέσης Εκπαίδευσης και να αποτελέσει πηγή πληροφόρησης και επιμόρφωσης. Η ενδυνάμωση του ρόλου του εκπαιδευτικού μέσα από τη γνώση είναι σημαντική και η παροχή ποιοτικής εκπαίδευσης στηρίζεται στη μελέτη των ατομικών διαφορών των μαθητών και της δυναμικής της σχολικής ομάδας.

Στο εγχειρίδιο υπάρχει αναφορά στο ρόλο του εκπαιδευτικού και στις απαιτήσεις που το σύγχρονο εκπαιδευτικό σύστημα θέτει. Υπάρχει προσπάθεια να απαντηθεί το βασικό ερώτημα "Ποιες ικανότητες και δεξιότητες χρειάζεται να αναπτύξει ένας εκπαιδευτικός για να αντεπεξέλθει στις απαιτήσεις του σύγχρονου σχολείου." Μέσα από ερευνητικά δεδομένα θα παρουσιαστούν τα χαρακτηριστικά εκείνα που κρίνονται απαραίτητα για έναν "καλό" εκπαιδευτικό, οι γνώσεις, οι ικανότητες, οι νοοτροπίες και γενικά η στάση ζωής που χρειάζεται να τον χαρακτηρίζει έτσι ώστε να μεταφέρει τη γνώση αποτελεσματικά. Στη συγκεκριμένη μελέτη υπάρχουν αναφορές στην ατομικότητα του κάθε μαθητή αλλά συχνά και στην ομαδική προσέγγιση που χρειάζεται να υιοθετεί ο εκπαιδευτικός, στην πολυπλοκότητα της σχολικής μονάδας, στις σχέσεις που αναπτύσσονται εντός του σχολείου και στην παιδαγωγική σχέση εκπαιδευτικών-μαθητών. Τέλος, μια σε βάθος ανάλυση της εφηβικής ηλικίας και των ιδιαιτεροτήτων που χαρακτηρίζουν τους εφήβους θα συμβάλει στην κατανόηση συμπεριφορών, συναισθημάτων και αντιδράσεων στη σχολική μονάδα.

3. Ο Μαθητής ως Ξεχωριστό Άτομο Ιδιαιτερότητα και Μοναδικότητα του Κάθε Παιδιού

Στην εποχή μας, ο εκπαιδευτικός βρίσκεται αντιμέτωπος με την πολυπλοκότητα και πολυσυνθετικότητα της σχολικής μονάδας, με μαθητές προερχόμενους από διαφορετικό κοινωνικοπολιτιστικό υπόβαθρο, με διαφορετικές ανάγκες, βιώματα και προσδοκίες. Καλείται ο εκπαιδευτικός να αντεπεξέλθει στην πολύπλευρη και πολύπλοκη σύνθεση μιας σχολικής τάξης προσπαθώντας να προσαρμόσει τις εκπαιδευτικές απαιτήσεις του σχολείου στις δυνατότητες όλων των μαθητών. Ένα έργο σαφώς δύσκολο, επίπονο και ταυτόχρονα ιδιαίτερα σημαντικό.

Το σχολείο δεν μπορεί πλέον να διαδραματίζει το γνωστό παραδοσιακό του ρόλο αφού υπάρχουν σημαντικές μεταβολές στο κοινωνικό περιβάλλον, τέτοιες που εάν δεν ληφθούν σοβαρά υπόψη από το εκπαιδευτικό σύστημα, το σχολείο δεν θα μπορέσει να ανταποκριθεί σε κάθε παιδί εξατομικευμένα και ταυτόχρονα δεν θα καταφέρει να αναφέρεται σε όλα τα παιδιά. Το σχολείο δεν μπορεί να επιμένει να προσαρμόσει κάθε παιδί σε ένα άκαμπτο εκπαιδευτικό υλικό και πρόγραμμα αλλά αντίθετα οφείλει να προσαρμοστεί το ίδιο στις ανάγκες και ιδιαιτερότητες του κάθε μαθητή.

Γνωρίζω την τάξη μου σημαίνει αντιλαμβάνομαι την ατομικότητα, τη μοναδικότητα και ιδιαιτερότητα του κάθε μαθητή μου. Πέρα από τη γνώση των ατομικών διαφορών στην ομάδα, για να υπάρξει μια υγιής παιδαγωγική σχέση, χρειάζεται να αναπτυχθεί παράλληλα και ο σεβασμός στην ατομικότητα και την ιδιαιτερότητα του κάθε παιδιού.

Κάθε μαθητής προέρχεται από διαφορετικό κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο, με διαφορετικές προσδοκίες, εμπειρίες και βιώματα. Παρά τις αναπτυξιακές ομοιότητες των μαθητών λόγω ηλικίας, η διαφορετικότητα του κάθε μαθητή προσδιορίζει και τη διαφορετική εξατομικευμένη προσέγγιση του εκπαιδευτικού.

Πολλοί και πολύπλοκοι παράγοντες προσδιορίζουν την ατομικότητα του κάθε ανθρώπου και συμβάλλουν στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του. Ο εκπαιδευτικός χρειάζεται να γνωρίζει όσο γίνεται καλύτερα τα δεδομένα των μαθητών του για να μπορεί να λειτουργεί εξατομικευμένα αλλά και ταυτόχρονα ομαδικά. Γνωρίζω τους μαθητές μου σημαίνει γνωρίζω όσο καλύτερα μπορώ τις συνθήκες της προσωπικής, οικογενειακής και κοινωνικής τους ζωής ανά πάσα στιγμή. Απαραίτητη προϋπόθεση για ολοκληρωμένη γνώση των μαθητών από τον εκπαιδευτικό αποτελεί η στενή συνεργασία με το υπόλοιπο εκπαιδευτικό προσωπικό και με τους ειδικούς εντός του σχολείου. Εξίσου σημαντική είναι η συνεργασία και με τους γονείς οι οποίοι μπορούν να μεταφέρουν στον εκπαιδευτικό πολύτιμες πληροφορίες για τα παιδιά τους. Οι συναντήσεις με τους γονείς βοηθούν τον εκπαιδευτικό να αποκτήσει μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα για τους μαθητές του, τον τρόπο ζωής τους, τις απαιτήσεις και προσδοκίες τους, τις δυνατότητες και αδυναμίες τους.

4. Δυναμική της ομάδας Ψυχοκοινωνικό Κλίμα στο Σχολείο

Ομάδα είναι ένα σύνολο ατόμων που αναπτύσσουν διαπροσωπικές σχέσεις, αποδέχονται δικαιώματα και υποχρεώσεις ως μέλη, δημιουργούν κοινή ταυτότητα και αναπτύσσουν κοινούς στόχους. Κάθε ομάδα χαρακτηρίζεται από τη γενικότερη στάση, νοοτροπία, ικανότητα και δεξιότητα των μελών της. Στη σχολική ομάδα, όπως και σε όλες τις ομάδες, κάθε μέλος διαφέρει και έτσι χρειάζεται να αντιμετωπίζεται μέσα από διαφορετική εξατομικευμένη προσέγγιση. Παράλληλα όμως όλα τα μέλη μαζί δημιουργούν μια δυναμική που χαρακτηρίζει την ομάδα στο σύνολό της. Η ομάδα δεν αποτελεί απλά το σύνολο των μελών της αλλά είναι ένα καινούργιο δυναμικό σχήμα με ξεχωριστή ταυτότητα και δομή. Η δυναμική που δημιουργείται σε μια ομάδα της προσδίδει νόημα, πλαίσιο και ταυτότητα.

Η σχολική ομάδα τα τελευταία χρόνια έχει διαφοροποιηθεί. Πέραν της υποχρεωτικής φοίτησης για όλα τα παιδιά με την ένταξη και ενσωμάτωση των παιδιών με ειδικές ανάγκες στο συνηθισμένο σχολείο, παιδιά με ιδιαιτερότητες αποτελούν πλέον μέλη της σχολικής ομάδας. Επίσης, με την Κυπριακή κοινωνία να γίνεται ολοένα και περισσότερο πολυπολιτισμική, μαθητές από διαφορετικές κουλτούρες και πολιτισμικά πλαίσια εντάσσονται στο σχολικό σύστημα και αποτελούν μέλη της σχολικής τάξης. Ο εκπαιδευτικός βρίσκεται αντιμέτωπος με μια διαφορετική σύνθεση και άρα διαφορετική λειτουργία της σχολικής ομάδας από τις ομάδες που συνέθεταν τη σχολική τάξη τα προηγούμενα χρόνια. Χρειάζεται να γνωρίζει πολύ περισσότερα για να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του νέου του ρόλου. Η νέα σύνθεση της σχολικής ομάδας δημιουργεί νέες απαιτήσεις και δεδομένα στο σχολικό χώρο. Προϋποθέτει την αποδοχή από τον εκπαιδευτικό της διαφορετικότητας του κάθε μαθητή, είτε αυτή ορίζεται σαν διαφορά ικανοτήτων, θρησκείας, κοινωνικού επιπέδου ή κουλτούρας. Η αποδοχή της διαφορετικότητας και η σωστή γνωριμία με τους διδασκόμενους θα βοηθήσουν τον εκπαιδευτικό να αντιληφθεί τη δυναμική της σχολικής ομάδας και να λειτουργήσει παραγωγικά με στόχο τη μάθηση.

Η κάθε ομάδα δημιουργεί τις δικές της συνθήκες και δεδομένα. Στόχος ενός καλού εκπαιδευτικού είναι να αντιληφθεί τις ιδιαιτερότητες τόσο κάθε μαθητή ξεχωριστά όσο και της ομάδας στο σύνολό της. Το σύνολο των επιδράσεων στη σχολική ομάδα, οι κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσονται (σκόπιμες, συνειδητές και μη), οι στάσεις, οι αντιλήψεις, οι αξίες και οι νοοτροπίες που τα μέλη μιας ομάδας μεταφέρουν καθορίζουν τον τρόπο διδασκαλίας και επηρεάζουν άμεσα τις πρακτικές που ο εκπαιδευτικός επιλέγει για να μεταφέρει τη γνώση στην ομάδα. Ταυτόχρονα, ο εκπαιδευτικός μεταφέρει στην ομάδα τα δικά του βιώματα, αξίες, στάσεις και επιδρά στο γνωστικό αλλά και στο ψυχικό (συναισθηματικό) επίπεδο των μαθητών. Οι επιδράσεις είναι αμοιβαίες και δυναμικές. Έτσι, όλα τα μέλη της ομάδας δέχονται επιδράσεις μέσα από τις οποίες συστηματικά διαφοροποιούν αντιλήψεις, απόψεις, αξίες και στάσεις ζωής.

Αυτή η ανατροφοδότηση, αποτέλεσμα των αντιδράσεων και ανταποκρίσεων από τα μέλη της ομάδας, δημιουργεί τις απαραίτητες συνθήκες για αυτογνωσία και επίλυση προβλημάτων. Η διαπίστωση αυτή αποτελεί και την καλύτερη απάντηση σε όσους υποστηρίζουν ξεχωριστές τάξεις. Αποτελεί η ομάδα ένα σημαντικό εργαλείο μάθησης στα χέρια του εκπαιδευτικού για την οργάνωση της σκέψης και την έκφραση των συναισθημάτων όλων των παιδιών. Η ομάδα, ενώ διατηρεί την ατομικότητα «το

εγώ» του κάθε παιδιού, δίδει και έμφαση στη συλλογικότητα στο «εμείς». Τα μέλη της ομάδας συνδέονται μέσα από κοινωνικούς δεσμούς και διαπροσωπικές σχέσεις.

Η επικοινωνία και η ανταλλαγή απόψεων, σκέψεων και συναισθημάτων είναι σημαντικοί παράγοντες που επηρεάζουν τη συμπεριφορά και τη νοοτροπία των μελών μιας ομάδας. Οι μαθητές αισθάνονται την ανάγκη να ανήκουν σε ένα σύνολο και να επικοινωνούν μεταξύ τους. Σε αυτήν ακριβώς την ανάγκη θεμελιώνεται η ομαδική διδασκαλία την οποία αξιοποιεί για να μεταφέρει τη γνώση και την εκπαίδευση προς όλα τα παιδιά.

Η δύναμη της αλληλεπίδρασης των μελών μιας ομάδας, που δημιουργείται από τη συνεργασία, την αλληλοβοήθεια, τη συμπλήρωση απόψεων και συναισθημάτων χαρακτηρίζεται ως δυναμική των ομάδων. Η ομαδοκεντρική διδασκαλία στηρίζεται στην καλή γνώση των ψυχολογικών και κοινωνικών δεδομένων των μελών της σχολικής ομάδας τα οποία αξιοποιεί για να πετύχει τους σκοπούς της.

Μέσα σε κάθε ομάδα όλα τα μέλη χρειάζεται να αντιμετωπίζονται ισότιμα και να εμπλέκονται ενεργητικά στη διαδικασία της μάθησης. Κάθε μέλος της σχολικής ομάδας συμβάλλει στη διαμόρφωση της γνώσης μεταφέροντας τις δικές του απόψεις, συναισθήματα, σκέψεις και παράλληλα αναπτύσσεται, αφομοιώνοντας τις σκέψεις και τα συναισθήματα των υπόλοιπων μελών της ομάδας. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού ως συντονιστή της ομάδας είναι να διατηρεί ένα θετικό κλίμα στην τάξη εμπλέκοντας κάθε μαθητή, τονίζοντας την ενεργητική συμμετοχή όλων και μεταφέροντας τη γνώση αναπτύσσοντας την κριτική σκέψη και αντίληψη.

5. Παιδαγωγική Σχέση

Η εκπαίδευση, με την ευρύτερη έννοια της αγωγής και μάθησης, εξαρτάται από ένα πλέγμα διαπροσωπικών σχέσεων και αλληλοεπιδράσεων μεταξύ διδασκόμενου και διδάσκοντος, μεταξύ εκπαιδευτικού και μαθητή. Οι σχέσεις αυτές διαφοροποιούνται ανάλογα με τη δυναμική της σχολικής ομάδας αλλά και από τη διδακτική ικανότητα, παιδαγωγική κατάρτιση, νοοτροπία, φιλοσοφική θεώρηση και προσωπικότητα του διδάσκοντος.

Η διδασκαλία δεν είναι κάτι σταθερό, στατικό και μόνιμο, αλλά αντίθετα είναι μια δυναμική διαδικασία που μεταβάλλεται και επηρεάζεται από διάφορους παράγοντες. Μεταβάλλεται τόσο από τους καθορισμένους παιδαγωγικούς σκοπούς και στόχους όσο και από τους διδασκόμενους, τους διδάσκοντες και τα χαρακτηριστικά τους. Η παιδαγωγική σχέση ορίζεται σαν η σχέση μεταξύ εκπαιδευτικού - μαθητή με στόχο τη μετάδοση της γνώσης και της αγωγής. Σήμερα, υπάρχουν αρκετά ερευνητικά δεδομένα που δείχνουν τη σημαντική επίδραση της παιδαγωγικής σχέσης στην προσαρμοστικότητα του μαθητή στο σχολείο, στην σχολική επιτυχία και την κοινωνικοποίησή του (Baker, Terry, Bridger, & Winsor, 1997). Η παιδαγωγική σχέση πρέπει να χαρακτηρίζεται από « επικοινωνία, ζεστασιά, ανεκτικότητα, αποδοχή». Τα χαρακτηριστικά αυτά συμβάλλουν στην εξέλιξη των μαθητών, στη σχολική επιτυχία καθώς και στην προσαρμοστικότητα και κοινωνικότητά τους. Μέσα σε ένα θετικό ψυχολογικό κλίμα στην τάξη οι μαθητές αναπτύσσουν τις κοινωνικές τους δεξιότητες, συμπεριφέρονται θετικά στα πλαίσια του σχολείου αλλά και στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον και αναπτύσσουν τις ικανότητές τους για μάθηση. Αντίθετα ένα αρνητικό ψυχολογικό κλίμα στην τάξη με σχέσεις μεταξύ εκπαιδευτικών –μαθητών που

χαρακτηρίζονται από συγκρούσεις, εντάσεις, εξάρτηση και μη αποδοχή συνδέεται με αρνητικά αποτελέσματα στον τομέα της συμπεριφοράς, της προσαρμοστικότητας αλλά και της μάθησης. Οι αρνητικές σχέσεις μεταξύ εκπαιδευτικού και μαθητή επηρεάζουν τη μάθηση και τη σχολική επιτυχία, δημιουργούν αντιπάθεια προς το σχολείο με τελικό αποτέλεσμα τη ματαιώση το θυμό και τη σχολική αποφυγή.

Η ποιότητα της σχέσης εκπαιδευτικού-μαθητή καθορίζει την επιτυχία ή την αποτυχία του εκπαιδευτικού στη γενικότερη διαχείριση της τάξης. Εκπαιδευτικοί που μπορούν να συνδεθούν συναισθηματικά με τους μαθητές τους μπορούν ευκολότερα να διαχειριστούν τα προβλήματα και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στη σχολική μονάδα. Αντίθετα εκπαιδευτικοί με πολύ άγχος και ανασφάλεια, που δεν έχουν την ικανότητα να συνδεθούν και να προσφέρουν συναισθηματικά στους μαθητές τους (πιθανό λόγω άλλων προσωπικών δυσκολιών) αποτυγχάνουν στην αποτελεσματική διαχείριση της τάξης και την αντιμετώπιση δύσκολων καταστάσεων. Συντονισμένες ενέργειες που θα στοχεύουν στην στήριξη των εκπαιδευτικών για τη διαχείριση των συναισθημάτων, των αγωνιών, των φόβων και ανασφαλειών τους συνεισφέρουν θετικά στη διαδικασία της μάθησης. Η επιμόρφωση μπορεί να έχει διάφορες μορφές. Οι ιδιαιτερότητες που χαρακτηρίζουν τη διδασκαλία, η προσωπικότητα του εκπαιδευτικού, τα συναισθήματα, οι έγνοιες και οι αγωνίες του χρειάζεται να λαμβάνονται υπόψη σε οποιαδήποτε προγράμματα επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών.

Η διαχείριση της τάξης, η οργάνωση και η πλαισίωση της σχολικής ομάδας στηρίζεται στις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των μελών της. Θετικές και υγιείς διαπροσωπικές σχέσεις έχουν επίδραση στη γενικότερη ανάπτυξη και οργάνωση της σχολικής ομάδας και στη διαδικασία της μάθησης. Με τον ίδιο ακριβώς τρόπο αρνητικές διαπροσωπικές σχέσεις καθορίζουν αρνητικά τη διαχείριση της σχολικής ομάδας και παρεμποδίζουν τη διαδικασία της μάθησης.

6. Ο «Καλός» Εκπαιδευτικός

Πληθώρα ερευνών έχουν αναπτυχθεί μελετώντας τα χαρακτηριστικά εκείνα που πρέπει να διαθέτει ένας εκπαιδευτικός για να θεωρείται «καλός» δηλαδή παραγωγικός, ικανός, αποτελεσματικός και συγχρόνως αγαπητός στους μαθητές του. Πολλές έρευνες για το θέμα επισημαίνουν μια σειρά από χαρακτηριστικά που συνθέτουν το προφίλ ενός αποτελεσματικού δασκάλου (Ryans 1960, Medley 1977, Murrey 1983, αναφ. στο Ανδρεαδάκης 2004). Ορισμένα από αυτά τα στοιχεία που πρέπει να διαθέτει ο εκπαιδευτικός για να είναι αποτελεσματικός είναι σύμφωνα με τις πιο πάνω έρευνες η ακεραιότητα του χαρακτήρα, η δημιουργικότητα, ο ενθουσιασμός, το χιούμορ, η ορθή κρίση, η καλή οργάνωση της σχολικής τάξης, η άρτια γνώση του αντικειμένου, η συνεχής επανατροφοδότηση και επιβράβευση των μαθητών καθώς και η σαφήνεια του λόγου.

Πέραν από τα χαρακτηριστικά που αναφέρονται πιο πάνω, είναι εξίσου σημαντικό ο εκπαιδευτικός να έχει την ικανότητα να διαχειριστεί τα δικά του συναισθήματα, τα προσωπικά αδιέξοδα και αδυναμίες για να μπορέσει να στηρίξει συναισθηματικά τους μαθητές του και να προχωρήσει στη μετάδοση γνώσεων με την ευρύτερη έννοια του όρου. Συναισθηματικά προβλήματα και ψυχικές δυσλειτουργίες που δεν αντιμετωπίζονται και δεν τυγχάνουν διαχείρισης από τον ίδιο τον εκπαιδευτικό

παρεμποδίζουν τη διαδικασία της μάθησης και δεν αφήνουν περιθώρια για ανάπτυξη της ψυχικής υγείας των παιδιών. Αναλαμβάνοντας ένα δύσκολο ρόλο ο εκπαιδευτικός χρειάζεται να αναγνωρίσει τις δικές του αδυναμίες, ανασφάλειες και δυσκολίες για να μπορέσει να στηρίξει συναισθηματικά τους μαθητές του και να παρέχει ασφάλεια σε όλα τα μέλη της σχολικής ομάδας. Είναι γι' αυτό το λόγο που προέχει η στήριξη και η υποστήριξη του εκπαιδευτικού στην εκπλήρωση του ρόλου του πέραν από τη συστηματική επιμόρφωσή του. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να γνωρίσει ικανοποιητικά τους μαθητές του γνωρίζοντας πρώτα τον εαυτό του τις αγωνίες, τις ανασφάλειες, τις δυνατότητες και δεξιότητές του. Ένας εκπαιδευτικός για να καταφέρει να μεταφέρει τη γνώση χρειάζεται πρωταρχικά να είναι ο ίδιος μια συγκροτημένη προσωπικότητα και στη συνέχεια να κατέχει βασικά στοιχεία όπως αγάπη για το παιδί, σαφήνεια σκέψης και λόγου, δημιουργικότητα και χιούμορ.

Χρειάζεται επίσης να αποδέχεται τη διαφορετικότητα, να αντιλαμβάνεται την πολυπλοκότητα της ανθρώπινης προσωπικότητας και τις ιδιαιτερότητες του κάθε ατόμου. Μέσα από την αποδοχή και το σεβασμό στη διαφορετικότητα θα μπορέσει να εκφράσει με ειλικρίνεια την αγάπη για το παιδί και το πάθος για τη μετάδοση γνώσεων. Μέσα από την αποδοχή όλων των μαθητών θα καταφέρει να εκφράσει την προσήλωση στην εκπαίδευση μέσα από μια παιδαγωγική θεώρηση και την ισότιμη αντιμετώπιση όλων των μαθητών προσφέροντας στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες και ιδιαιτερότητές του.

Ο ρόλος του δασκάλου σαφώς δεν προσδιορίζεται μόνο από τους κανονισμούς ή τα προγράμματα λειτουργίας του σχολείου, αλλά και από τις δικές του προσδοκίες, αξίες, στάσεις, ικανότητες και δεξιότητες. Η στάση και η νοοτροπία του πρέπει να ταυτίζονται όχι μόνο με την προσέγγιση του εκπαιδευτικού έργου αλλά και με την παιδαγωγική του αποστολή.

Η διδακτική πρακτική πρέπει να προσαρμόζεται στα μέτρα και τις ιδιαιτερότητες του κάθε μαθητή στη σχολική ομάδα. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να παρέχει δυνατότητες μάθησης σε όλα τα παιδιά μέσα στα πλαίσια μιας παιδαγωγικής προσέγγισης που να παρέχει αρκετές δυνατότητες για αυτενέργεια και συμμετοχή όλων των παιδιών στη διαδικασία της μάθησης. Ο δάσκαλος πρέπει να μπορεί να ετοιμάζει τον ακριβή σχεδιασμό μιας θεματικής ενότητας μέσα από μια μεθοδευμένη διδασκαλία με συγκεκριμένους διδακτικούς στόχους ώστε να κατορθώνει να διεγείρει την προσοχή όλων των μαθητών.

Σκοπός ενός «καλού» εκπαιδευτικού χρειάζεται να είναι η σχολική επιτυχία όλων των μαθητών μέσα από τη δημιουργία μιας ευχάριστης ατμόσφαιρας στην τάξη ώστε να αναπτυχθούν βιώματα επιτυχίας για το μαθητή αλλά και τον ίδιο τον εκπαιδευτικό. Η εκπαίδευση μπορεί και οφείλει να γίνει μια ευχάριστη διαδικασία για τους μαθητές αλλά και τους εκπαιδευτικούς. Στη δύσκολη εφηβική ηλικία το χιούμορ και η διασκεδαστική αντιμετώπιση της καθημερινότητας αποτελούν συχνά διέξοδο και λειτουργούν θετικά στην τάξη δημιουργώντας ένα θετικό ψυχολογικό κλίμα.

7. Εφηβεία

7.1 Ιστορική Αναδρομή

Το 1904 ο Stanley Hall με τη δημοσίευση του βιβλίου "Εφηβεία" ξεκίνησε την πρώτη επιστημονική μελέτη της εφηβικής ζωής και των χαρακτηριστικών της. Η αρχική αυτή θεώρηση προσέγγιζε την εφηβεία μέσα από μια βιολογικά καθορισμένη πορεία. Ο Hall επηρεασμένος από τη Γερμανική φιλοσοφία (Goethe, Schiller) προσδιόρισε τη μελέτη του μέσα από ένα ιδεολογικό και επαναστατικό για την εποχή πλαίσιο. Θεωρούσε ότι η εφηβεία αποτελούσε τη μετάβαση από μια "άγρια, ζώωδη" περίοδο σε μια πιο "πολιτισμένη" κατάσταση. Αντιλαμβάνόταν την εφηβεία ως περίοδο αναταραχής, άγχους, προκλήσεων και εντάσεων που οδηγεί στον πολιτισμένο κόσμο των ενηλίκων.

Οι πρώτες επιστημονικές μελέτες της εφηβείας ήταν κυρίως περιγραφικά, κλινικά μοντέλα ανάλυσης της εφηβείας και των χαρακτηριστικών της (Freud 1958, Erikson 1959 Hall, 1904). Οι πρώτοι μελετητές του θέματος έδωσαν έμφαση στην εφηβική περίοδο και τη μελέτησαν σαν ξεχωριστή εξελικτική φάση στη ζωή του ατόμου αναλύοντας σε βάθος τα χαρακτηριστικά των εφήβων κυρίως μέσα από κυρίως περιγραφικούς τρόπους. Μέσα από τις πρώτες αυτές αναλύσεις μελετήθηκαν για πρώτη φορά σε βάθος οι σημαντικές αλλαγές που παρατηρούνται κατά την κρίσιμη εφηβική περίοδο και οι μετέπειτα επιπτώσεις τους στην ολοκλήρωση της προσωπικότητας του ατόμου. Οι πρώτες αυτές θεωρίες διερεύνησαν τις ραγδαίες αλλαγές που αντιμετωπίζουν οι έφηβοι και τις επιπτώσεις τους στον ψυχισμό του ατόμου μέσα από μια κυρίως περιγραφική μελέτη και ανάλυση. Η ψυχανάλυση έδωσε έμφαση στη ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη των εφήβων και περιέγραψε συγκεκριμένα στάδια ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης. Κύριοι εκπρόσωποι της (Otto Rank, Freud), μελέτησαν τις σοβαρές αλλαγές σε όλους τους τομείς όπως στη συμπεριφορά, στην κοινωνικοποίηση, στο συναισθηματικό τομέα και στην αυτοεικόνα των εφήβων. Ο Otto Rank έδωσε έμφαση στην ανάπτυξη της προσωπικότητας των εφήβων (στην ανάπτυξη του εγώ) μέσα από την αντίληψη της εφηβείας ως μιας δημιουργικής και παραγωγικής περιόδου.

Ο Erik Erikson, εκπρόσωπος της θεωρίας των ατομικών διαφορών, μελέτησε σε βάθος την κρίση ταυτότητας που συμβαίνει στην εφηβεία και τη σύγχυση που χαρακτηρίζει τους εφήβους στην ανάληψη του νέου τους ρόλου. Η μελέτη της εφηβείας, σύμφωνα με τον Erikson, είναι σε ένα συνεχές ψάξιμο για αυτογνωσία και αυτονομία με τελικό στόχο την ανάπτυξη της ατομικής ταυτότητας.

Η εξελικτική γνωστική θεωρία που αναπτύχθηκε λίγο αργότερα, (Inhelden & Piaget 1958, Bandura 1964), έδωσε έμφαση στην κληρονομικότητα και το περιβάλλον και στο ρόλο τους στην ανάπτυξη της προσωπικότητας και της λειτουργικότητας του ατόμου. Μέσα από τις αλληλεπιδράσεις κληρονομικότητας και περιβάλλοντος η γνωστική θεωρία προσέφερε ένα ολοκληρωμένο γνωστικό μοντέλο που επεξηγεί την επεξεργασία πληροφοριών, την ανάπτυξη της λογικής και των διάφορων γνωστικών μηχανισμών. Το γνωστικό μοντέλο αναφέρεται στην εφηβεία και τα χαρακτηριστικά της μέσα από τη μελέτη των μηχανισμών μάθησης, των γνωστικών λειτουργιών και των εξελικτικών σταδίων ανάπτυξης. Η εφηβεία αντιμετωπίζεται σαν δυναμική εξελικτική πορεία προς την ενηλικίωση.

Οι πρώτοι αυτοί μελετητές έδωσαν το έναυσμα για να ξεκινήσουν σταδιακά και δειλά οι πρώτες ερευνητικές εργασίες και να αναπτυχθούν οι πρώτες θεωρίες σε σχέση με την εφηβεία. Έτσι, γύρω στο 1970, το θέμα της εφηβείας αρχίζει να αναπτύσσεται και να απασχολεί έντονα τις κοινωνικές επιστήμες. Η έρευνα αναπτύσσεται και οι μελέτες στηρίζονται πλέον σε ερευνητικά δεδομένα. Σημαντικοί ερευνητές καταλήγουν σε συμπεράσματα που αφορούν την εφηβική ζωή και τους εφήβους (Petersen 1998, Lerner 2002). Έκτοτε, το θέμα απασχολεί τις επιστημονικές κοινότητες και έχει αναπτυχθεί πληθώρα επιστημονικών περιοδικών που ασχολούνται αποκλειστικά με την εφηβεία και τις ιδιαιτερότητές της. Η εφηβεία σήμερα διερευνάται μέσα από την εξελικτική της διάσταση με την πολυπλοκότητα που τη χαρακτηρίζει αλλά κυρίως με στόχο την επίλυση πραγματικών καθημερινών προβλημάτων. Η παιδαγωγική έρευνα έχει σήμερα ως στόχο την παροχή πολύτιμων πληροφοριών που μπορούν να αξιοποιούνται για την επίλυση καθημερινών προβλημάτων και την ομαλότερη προσαρμογή των εφήβων στο κοινωνικό περιβάλλον.

Σήμερα, υψηλού επιπέδου επιστημονικές εργασίες αναφέρονται στο θέμα της εφηβείας καλύπτοντας τομείς όπως η βιολογία, η κοινωνιολογία, η ψυχολογία και η ψυχιατρική. Μελετώντας την εφηβεία ερευνητικά, πολύτιμες πληροφορίες προσφέρονται στους ειδικούς, στην κοινωνία και στα άτομα που εμπλέκονται στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων (Υπουργεία, νομοθεσίες, σχολεία). Παράλληλα μελετώντας την εφηβεία επιστημονικά, πολύτιμες πληροφορίες μπορούν να αξιοποιηθούν από τους γονείς και τους εκπαιδευτικούς για καλύτερη προσέγγιση και αντιμετώπιση των εφήβων.

7.2 Εφηβεία – Ορισμός

Η εφηβεία είναι μια κρίσιμη, μεταβατική περίοδος μεταξύ της παιδικής ηλικίας και της ενήλικης ζωής κατά την οποία ολόκληρο το οικοδόμημα της προσωπικότητας του ατόμου μεταλλάσσεται αφού βρίσκεται ξαφνικά αντιμέτωπο με σημαντικές αλλαγές σε διάφορους τομείς. Πέραν από το να αποτελεί μια μεταβατική περίοδο, η εφηβεία αποτελεί από μόνη της μια ξεχωριστή ειδική εξελικτική φάση στη ζωή του ατόμου. Ξεκινά με το τέλος της παιδικής ηλικίας και τελειώνει με την ενηλικίωση και την αυτόνομη ψυχική ωρίμανση του ατόμου.

Στην εποχή μας, στις δυτικές κοινωνίες, η εφηβεία τείνει να παρατείνεται καθώς συχνά οι οικογένειες προστατεύουν τα παιδιά τους για μακρύ χρονικό διάστημα, αλλά και λόγω άλλων περιβαλλοντικών παραγόντων. Τα τελευταία 200 χρόνια, από το

1800 περίπου, η εφηβεία ξεκινά ολοένα και πιο νωρίς φθάνοντας να συμβαίνει κατά έξι περίπου χρόνια ενωρίτερα σήμερα. Στην εποχή μας, τα κορίτσια ξεκινούν την εφηβεία γύρω στην ηλικία των 11 με 12 χρόνων ενώ τα αγόρια γύρω στα 12 με 13 χρόνια. Τα χρονικά αυτά πλαίσια δεν είναι αυστηρά καθορισμένα και παρατηρείται μια ανακολουθία μεταξύ χρονολογικής ηλικίας και έναρξης της εφηβείας.

Η εφηβεία μια κατ' εξοχήν περίοδος απώλειας χαρακτηρίζεται από έντονα συναισθήματα ανασφάλειας, άγχους και δυσλειτουργιών. Παρόλα αυτά η εφηβική περίοδος είναι μια δυναμική διαδικασία κατά την οποία ο έφηβος περνάει σταδιακά από σημαντικές διεργασίες που μπορεί να τον οδηγήσουν μακριά από επώδυνες καταστάσεις όταν η πορεία προς την ενηλικίωση γίνεται ομαλά. Σύμφωνα με το Winnicott (1984) “ Το να μεγαλώνεις σημαίνει να παίρνεις τη θέση του γονέα και αυτό είναι από μόνο του εξαιρετικά δύσκολο”.

7.3 Χαρακτηριστικά

Το πρώτο συναίσθημα που αντιμετωπίζει ο έφηβος είναι ο τρόμος για τις αλλαγές που ξαφνικά συμβαίνουν στο σώμα του. Η επεξήγηση και η πληροφόρηση για το τι είναι φυσιολογικό και αναμενόμενο συχνά καθησυχάζουν τους εφήβους και συμβάλλουν στην αντιμετώπιση του φόβου που αισθάνονται. Οι έφηβοι μοιάζουν με ενήλικες αλλά δεν είναι. Χρειάζεται να αφήσουν πίσω τους τις ασφαλιστικές δικλείδες της παιδικής ηλικίας και να προχωρήσουν με ένα καινούργιο σώμα προς την ενήλικη ζωή. Το παιδί καλείται ξαφνικά να αφήσει το παλιό του σώμα, ένα σταθερό μέχρι τότε σημείο αναφοράς για την προσωπικότητά του και να αποδεχτεί σε σύντομο χρονικό διάστημα ένα καινούργιο διαφορετικό ενήλικο σώμα. Οι σωματικές αυτές αλλαγές προϋποθέτουν ψυχική δύναμη και σθένος για να γίνουν αποδεκτές από τον έφηβο μέσα από μια ομαλή ψυχική διαδικασία. Οι θεαματικές αυτές αλλαγές στο σώμα κουβαλούν μαζί τους συνεπακόλουθες αλλαγές στο συναισθηματικό τομέα και επηρεάζουν άμεσα την αυτοεικόνα και αυτοεκτίμηση του εφήβου.

Στο νοητικό επίπεδο, οι έφηβοι προχωρούν από τη συγκεκριμένη σκέψη που στηρίζεται στην εμπειρία στην πιο αφηρημένη-αφαιρετική σκέψη και ικανότητα. Μπορούν πλέον να αντιλαμβάνονται τον κόσμο γύρω τους μέσα από μια πιο πλατιά αναλυτική ικανότητα και άρα πιο ολοκληρωμένα. Μπορούν να κάνουν λογικές υποθέσεις, να συσχετίζουν δεδομένα και να εξάγουν τα δικά τους συμπεράσματα. Η κριτική ικανότητα αναπτύσσεται ραγδαία μέσα από την επαγωγική αυτή σκέψη και ανάλυση. Σαν αποτέλεσμα, αυτή η έντονη νοητική δραστηριότητα ξαφνιάζει τους εφήβους και προκαλεί αμφισβήτηση όσων έχουν διδαχθεί, ζήσει και αντιμετωπίσει κατά την παιδική ηλικία. Συχνά αρχίζουν να ελέγχουν την πραγματικότητα των όσων έχουν διδαχθεί και να θέτουν τα πάντα σε αμφισβήτηση. Η ικανότητα αυτή για αμφισβήτηση μαζί με τη δυνατότητα για αφηρημένη σκέψη δίνει δυνατότητες στους εφήβους για το μέλλον και τους προετοιμάζει για την ενήλικη ζωή. Η ανάπτυξη αυτών των πολυπλοκότερων μορφών νοητικών διαδικασιών επιτρέπει στους εφήβους να επεξεργάζονται τα συναισθήματά τους σε βάθος και να αναπτύξουν μια πιο ολοκληρωμένη αντίληψη της πραγματικότητας.

Συχνά, οι έντονες και απότομες νοητικές αλλαγές μπορεί να δημιουργήσουν άγχος και ανασφάλεια στους εφήβους. Μακριά από την ασφάλεια της παιδικής ηλικίας, απομυθοποιούν τα προηγούμενα πρότυπά τους (γονείς, εκπαιδευτικούς) και ψάχνουν για καινούρια. Η ικανότητα για έλεγχο και αμφισβήτηση που αναπτύσσεται διαταράσσει την εικόνα του εφήβου για την οικογένεια, τους γονείς, το σχολείο και την κοινωνία γενικότερα.

Η απομυθοποίηση αυτή μπορεί να είναι επώδυνη για τους εφήβους φανερώνοντας τις αδυναμίες και τα λάθη αυτών που κατά την παιδική ηλικία θεωρούσαν αλάθητων και ήθελαν να τους μοιάσουν. Η ανάγκη για ύπαρξη προτύπων αναγκάζει τους εφήβους μέσα από την παρέα των συνομηλίκων να ψάξουν νέα πρότυπα για να αντικαταστήσουν τα προηγούμενα. Έτσι οι έφηβοι δίνουν σημαντικό ρόλο στην παρέα, αναπτύσσουν στενούς συναισθηματικούς δεσμούς, υιοθετούν τα ίδια πρότυπα, ίδιο ντύσιμο, λεξιλόγιο και συμπεριφορά προσπαθώντας να φτιάξουν μια ομαδική ταυτότητα με στόχο την τελική ανάπτυξη της δικής τους ατομικής ταυτότητας αλλά και για να ξεπεράσουν το άγχος και τις ανασφάλειες που οι νοητικές αλλαγές επιφέρουν.

Οι αλλαγές στο συναισθηματικό τομέα είναι εξίσου έντονες, απότομες και πολύπλοκες. Οι έφηβοι έρχονται αντιμέτωποι με τις απότομες αλλαγές στο σώμα τους που συχνά προκαλούν συναισθήματα άγχους, ανασφάλειας και τρόμου. Η σχολαστική και επίμονη ενασχόληση του εφήβου με το σώμα και το εξωτερικό παρουσιαστικό του είναι συχνά αποτέλεσμα της ανασφάλειας που τον διακατέχει αλλά και της προσπάθειας για απόκτηση νέας ταυτότητας, αυτής του ενήλικου ατόμου. Αυτή η έντονη ενασχόληση μπορεί να οδηγήσει σε διατροφικές διαταραχές (νευρική ανορεξία-βουλιμία) και συναισθηματικά προβλήματα που μεγιστοποιούνται μέσα από την προβολή λανθασμένων προτύπων. Οι διατροφικές διαταραχές είναι επικίνδυνες για τη σωματική και ψυχική υγεία των εφήβων και ιδιαίτερα δύσκολο να αντιμετωπιστούν. Έτσι η έγκαιρη διάγνωσή τους αποτελεί αναγκαιότητα για την κατάλληλη παροχή ψυχοθεραπευτικής βοήθειας και στήριξης.

Η εφηβεία είναι μια ευχάριστη δυναμική πορεία προς την ενηλικίωση που εμπεριέχει όμως κινδύνους σε πολλά επίπεδα. Οι έφηβοι ζουν το σήμερα και δύσκολα αντιλαμβάνονται το μέλλον. Προκαλούν με τη συμπεριφορά τους, αμφισβητούν αξίες,

στάσεις, νοοτροπίες, πειραματίζονται και αψηφούν τον κίνδυνο αφού η έννοια του θανάτου μοιάζει απομακρυσμένη. Αγωνίζονται για αυτονομία και ψυχική ωρίμανση. Εξακολουθούν να χρειάζονται τη βοήθεια και στήριξη των σημαντικών ενηλίκων προσπαθώντας ταυτόχρονα να απομακρυνθούν από κοντά τους για να δημιουργήσουν τη δική τους ταυτότητα και προσωπικότητα. Η στήριξη αυτή χρειάζεται να υπάρχει αλλά να γίνεται διακριτικά αφήνοντας τον απαραίτητο χώρο στους εφήβους να αναπτύξουν την προσωπικότητά τους, να κατανοήσουν και να αποδεχτούν τον εαυτό τους. Οι ενήλικες χρειάζεται να είναι κοντά στους εφήβους, έτοιμοι και πρόθυμοι να τους ακούσουν και να τους προσφέρουν κάθε βοήθεια όταν τους ζητηθεί.

8. Εφηβεία και Κατάθλιψη

Αποτελεί η εφηβεία μian κατεξοχήν ηλικία απώλειας στο ψυχικό επίπεδο, δεδομένου ότι κατά τη διάρκειά της συντελούνται διάφορες απώλειες σε πολλά επίπεδα: απώλεια του παιδικού σώματος, απώλεια των προστατευτικών συναισθηματικών δεσμών της παιδικής ηλικίας, απώλεια της εξιδανίκευσης των γονικών προτύπων και της ασφάλειας που αυτά μέχρι τότε παρείχαν. Οι σημαντικές αυτές απώλειες εύκολα προκαλούν συναισθηματικές διαταραχές και αφήνουν τον έφηβο εκτεθειμένο στην κατάθλιψη. Η κατάθλιψη δημιουργεί επικινδυνότητα για την ανάπτυξη αυτοκαταστροφικών τάσεων, για απόπειρες αυτοκτονίας και αυτοκτονίες κυρίως κατά τη διάρκεια της εφηβείας. Τα ποσοστά αυτοκτονιών στους εφήβους κατά τα τελευταία δέκα χρόνια έχουν αυξηθεί δραματικά στις πλείστες ευρωπαϊκές χώρες (200%) (Offer; Schonert-Reichl 1994).

Η κατάθλιψη ως έννοια, δύσκολα συνδέεται με την εικόνα ενός εφήβου και γι' αυτό πολλές φορές δύσκολα γίνεται αναγνωρίσιμη κατά την εφηβική περίοδο. Συχνά η συναισθηματική αστάθεια που μπορεί να παρουσιάζει ένας έφηβος θεωρείται φυσιολογική και αποδίδεται στην εφηβεία και τις πολλές και απότομες αλλαγές που αυτή επιφέρει, με αποτέλεσμα καταθλιπτικά συμπτώματα να μην γίνονται έγκαιρα αντιληπτά. Η συχνότητα εμφάνισης καταθλιπτικών επεισοδίων στο γενικό πληθυσμό κυμαίνεται περίπου στο 10 % για τις γυναίκες και στο 6.6 % για τους άντρες. Η συχνότητα εμφάνισης καταθλιπτικών συμπτωμάτων στο γενικότερο πληθυσμό των εφήβων είναι αρκετά συχνή και κυμαίνεται σε ποσοστά 10 με 30 %, ενώ μείζονα καταθλιπτικά επεισόδια παρουσιάζονται σπανιότερα σε ποσοστό 4 με 8 % των εφήβων.

Αναπτυξιακά, οι έφηβοι βρίσκονται αντιμέτωποι με τις σοβαρότερες αλλαγές στη ζωή τους μετά τη βρεφική ηλικία. Αλλαγές στο γνωστικό τομέα διαφοροποιούν τον τρόπο που οι έφηβοι αντιλαμβάνονται και ερμηνεύουν τα συναισθήματα και τις σκέψεις τους. Οι αλλαγές αυτές επιφέρουν άλλες διαφοροποιήσεις στην κοινωνικοποίηση και στις σχέσεις των εφήβων με τους συνομηλίκους τους (Peterson 1988). Παράλληλα, η

μετάβαση από το Δημοτικό σχολείο στο Γυμνάσιο που επιτελείται την ίδια αυτή χρονική περίοδο αλλάζει τις συνθήκες και γενικότερα τον τρόπο ζωής των εφήβων. Οι αλλαγές αυτές στον συναισθηματικό, κοινωνικό και γνωστικό τομέα αποτελούν πρόκληση για τους εφήβους και συχνά δημιουργούν ένταση, αγωνία και άγχος. Σαν αποτέλεσμα στο ξεκίνημα κυρίως της εφηβικής περιόδου, παρατηρείται επικινδυνότητα ως προς την ανάπτυξη καταθλιπτικών συμπτωμάτων και επεισοδίων (Clarizio 1994). Έρευνες έχουν καταδείξει ότι σημαντικός αριθμός εφήβων δηλώνει να έχει βιώσει συμπτώματα κατάθλιψης σε κάποια φάση της εφηβικής περιόδου (Clarizio 1994, Rutter 1986). Μέσα από τις ερευνητικές εργασίες τα τελευταία 15 χρόνια έχει διαφανεί μια διαφοροποίηση αναφορικά με την καταθλιπτική συμπτωματολογία και τη σχέση της με το φύλο. Συγκεκριμένα, ενώ πριν την εφηβεία τα αγόρια παρουσιάζουν αυξημένες πιθανότητες να αναπτύξουν κατάθλιψη, κατά την εφηβική περίοδο τα κορίτσια παρουσιάζουν περισσότερες πιθανότητες (1/3) από τα αγόρια να αναπτύξουν κατάθλιψη ή καταθλιπτικά στοιχεία (Gjerde & block, 1991). Φαίνεται ότι η κατάθλιψη στην εφηβεία παρουσιάζει διαφοροποιημένη μορφή και ακολουθεί διαφορετικούς τρόπους ανάπτυξης στα κορίτσια από ότι στα αγόρια.

Η κατάθλιψη και οι σοβαρές συναισθηματικές διαταραχές στην εφηβεία συνδέονται άμεσα με άλλες σοβαρές διαταραχές όπως τα προβλήματα συμπεριφοράς, τη νεανική παραβατικότητα, τη χρήση ουσιών, τις μαθησιακές δυσκολίες, τις διατροφικές διαταραχές και τις αυτοκαταστροφικές συμπεριφορές (Dryfoos 1993, DiFilippo 1997). Η στενή σχέση της κατάθλιψης κατά την εφηβεία και των σοβαρών διαταραχών που προαναφέρθηκαν, υποδηλώνει την ανάγκη για παρεμβάσεις τόσο προληπτικές όσο και θεραπευτικές με στόχο την ψυχική υγεία των εφήβων και την έγκαιρη αντιμετώπιση των συναισθηματικών διαταραχών.

Μεγάλος αριθμός εφήβων με καταθλιπτική συμπτωματολογία εξακολουθεί να παρουσιάζει κατάθλιψη και συναισθηματικές δυσκολίες και στην ενήλικη ζωή. Τα ποσοστά αυτοκτονιών αυξάνονται δραματικά στους εφήβους με καταθλιπτικά συμπτώματα. Συχνά, οι γονείς των εφήβων με κατάθλιψη παρουσιάζουν και οι ίδιοι σοβαρές συναισθηματικές διαταραχές και καταθλιπτική προδιάθεση (Τσιάντης 2001).

Πληθώρα ερευνών έχουν καταλήξει στη σημαντική σχέση που υπάρχει μεταξύ της σχολικής αποτυχίας και της ανάπτυξης καταθλιπτικών συμπτωμάτων κατά την περίοδο της εφηβείας (Isohani and Isohani, 1998). Οι έφηβοι, που πέραν από τις υπόλοιπες αλλαγές που έχουν να αντιμετωπίσουν παρουσιάζουν και μαθησιακές δυσκολίες, βρίσκονται συχνά σε αδιέξοδο και αναπτύσσουν συναισθηματικά προβλήματα. Η σχολική αποτυχία φέρνει σταδιακά τη "μαθημένη παραλυσία" (μαθαίνω να αποτυγχάνω λόγω των απανωτών αποτυχιών και τελικά αποδέχομαι την αποτυχία και γίνομαι παθητικός δέκτης στην τάξη). Σε μια δύσκολη χρονική περίοδο γεμάτη απότομες αλλαγές σε πολλούς τομείς, οι μαθησιακές δυσκολίες επιβαρύνουν την κατάσταση δημιουργώντας επιπλέον άγχος και ανασφάλειες. Στο σχολείο οι μαθητές αφιερώνουν τεράστιο χρόνο από την καθημερινότητά τους άρα και η σχολική αποτυχία ή επιτυχία διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη δημιουργία της αυτοεικόνας και της αυτοπεποίθησής τους. Οι απανωτές αποτυχίες φέρνουν παθητικότητα και συχνά δημιουργούν καταθλιπτική συμπτωματολογία ή και σπανιότερα κατάθλιψη. Η κατάθλιψη, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, συνδέεται άμεσα με σοβαρές διαταραχές στον τομέα κυρίως της συμπεριφοράς. Έτσι ένας φαύλος κύκλος ξεκινά και ο μαθητής δύσκολα μπορεί να αντεπεξέλθει και να σπάσει τον κύκλο αυτό από μόνος του. Πρώιμη ανίχνευση των συμπτωμάτων, έγκαιρη

αξιολόγηση της κατάστασης και έγκαιρη παροχή βοήθειας και στήριξης τόσο στο μαθητή όσο και στους γονείς μπορεί να προσφέρει πολλά στη διατήρηση της ψυχικής υγείας.

8.1 Συναισθηματική διαταραχή της διάθεσης

Η κατάθλιψη στην εφηβεία συνήθως εκδηλώνεται με καταθλιπτικά ισοδύναμα χωρίς να γίνεται φανερό η καταθλιπτική διάθεση όπως συμβαίνει στους ενήλικες. Τα καταθλιπτικά ισοδύναμα περιλαμβάνουν την αποφυγή του σχολείου, το σκασιαρχείο, τη χρήση ουσιών, την παραβατικότητα και τη σχολική αποτυχία.

Η βασική διαφορά στη συμπτωματολογία σημειώνεται επίσης στην έντονη ευερεθιστικότητα που παρατηρείται στους εφήβους και τα παιδιά αντί των καταθλιπτικών συναισθημάτων που παρατηρούνται στους ενήλικες. Η ευερεθιστικότητα έχει άμεσες και έμμεσες επιπτώσεις στην ανάπτυξη και διατήρηση διαπροσωπικών σχέσεων καθώς και στη γενικότερη λειτουργικότητα των εφήβων. Άλλες διαφορές στη συμπτωματολογία αναφέρονται στη γενικότερη απάθεια και αδιαφορία που στους εφήβους μοιάζει με κούραση και φανερώνει ψυχοκινητική επιβράδυνση. Η απάθεια αυτή έχει αλυσιδωτές επιπτώσεις σε πολλούς τομείς με κυριότερη τη μείωση των σχολικών επιδόσεων, τη σχολική αποτυχία, την άρνηση για το σχολείο και την αποφυγή του. Σωματικές ενοχλήσεις όπως κεφαλαλγίες και στομαχικές διαταραχές συχνά παρουσιάζονται στους εφήβους με καταθλιπτική συμπτωματολογία. Τέλος, συναισθήματα χαμηλής αυτοεκτίμησης, αρνητικής αυτοεικόνας και έλλειψης αυτόαποδοχής δημιουργούν αδιέξοδα και προκαλούν ανασφάλειες και άγχος.

Εφηβεία και κατάθλιψη

- ❖ *Καταθλιπτική διάθεση στο μεγαλύτερο μέρος της μέρας σχεδόν καθημερινά (στους εφήβους μπορεί να παρουσιάζεται ευερέθιστη διάθεση, τάση να ντύνονται με μαύρα ρούχα, να γράφουν και να μελετούν ποίηση με καταθλιπτική θεματολογία, να ακούν μουσική με μηδενιστικά μηνύματα κ.λ.π.)*
- ❖ *Έντονη ελάττωση ενδιαφέροντος ή ευχαρίστησης σε όλες ή σχεδόν όλες τις καθημερινές δραστηριότητες (στους εφήβους παρουσιάζεται ως πλήξη και παθητικότητα)*
- ❖ *Διατροφικά προβλήματα, ελάττωση ή αύξηση της όρεξης (συχνά βουλιμικά ή ανορεξικά στοιχεία)*
- ❖ *Διαταραχές ύπνου (αϋπνία ή υπερυπνία). Παρατηρείται έντονη παρακολούθηση τηλεοπτικών προγραμμάτων καθόλη τη διάρκεια της νύκτας.*
- ❖ *Ψυχοκινητική διέγερση ή επιβράδυνση.*
- ❖ *Κόπωση, απώλεια ενεργητικότητας. Αποφυγή σχολείου, χαμηλή μαθησιακή απόδοση.*
- ❖ *Αισθήματα αναξιότητας ή ενοχής*
- ❖ *Ελαττωμένη ικανότητα συγκέντρωσης και σκέψης. Δημιουργούνται μαθησιακές δυσκολίες.*
- ❖ *Επανερχόμενες σκέψεις θανάτου – αυτοκτονικός ιδεασμός*

8.2 Προστατευτικοί παράγοντες

Οι προστατευτικοί παράγοντες είναι δεδομένα των οποίων η παρουσία μειώνει τις πιθανότητες για ανάπτυξη κατάθλιψης ή καταθλιπτικής συμπτωματολογίας στους εφήβους. Τέτοιοι παράγοντες χωρίζονται σε τρεις κυρίως τομείς:οικογένεια, σχολείο, κοινωνία.

Συγκροτημένες οικογένειες με επικοινωνία και καλή ανάπτυξη σχέσεων προστατεύουν τους εφήβους και παρέχουν ασφάλεια και κάλυψη των συναισθηματικών τους αναγκών με αποτέλεσμα να μειώνουν το υπερβολικό άγχος και τις έντονες αγωνίες.

Οι υγιείς σχέσεις στο χώρο του σχολείου, η σχολική επιτυχία, η καλή κοινωνικοποίηση μέσα σε ένα σχολείο που σέβεται τις ατομικές ανάγκες όλων των παιδιών δημιουργούν τις κατάλληλες συνθήκες για στήριξη και συναισθηματική ολοκλήρωση των εφήβων.

Γενικότερα, το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, οι φίλοι, η κοινότητα και οι σχέσεις που αναπτύσσονται εντός του κοινωνικού πλαισίου μπορούν να στηρίξουν συναισθηματικά τους εφήβους και να βοηθήσουν στην ανάπτυξη και προώθηση της ψυχικής υγείας.

8.3 Έφηβος και θάνατος- Κινδυνολαγνεία

Το μέλλον μοιάζει μακρινό και γίνεται αντιληπτό σαν αφηρημένη και εξωπραγματική έννοια από τους εφήβους. Είναι γι' αυτό που συχνά με την έντονη δραστηριότητα και συμπεριφορά τους μοιάζουν να αψηφούν τον κίνδυνο, να προκαλούν και να παίζουν παιχνίδια με το θάνατο. Αυτοκαταστροφικές συμπεριφορές, απόπειρες και αυτοκτονίες παρουσιάζονται σε αυξημένα ποσοστά κυρίως στα κορίτσια κατά την εφηβεία. Συχνά καταφεύγουν σε αυτοκαταστροφικές συμπεριφορές όταν νοιώσουν παγιδευμένοι σε αδιέξοδα. Ενώ γνωστικά μπορούν να αντιληφθούν πλήρως την έννοια του θανάτου, συναισθηματικά την τοποθετούν μακριά και την αντιλαμβάνονται σαν αφηρημένη έννοια.

Οι έφηβοι συχνά παίζουν με το θάνατο αδιαφορώντας για τις πιθανές συνέπειες. Μέσα από προκλητικές συμπεριφορές μπορεί να επιζητούν άλλους ρόλους και να ψάχνουν νέες ταυτότητες. Ο ρόλος του καλού μαθητή, του καλού γιού ή κόρης, του καλού φίλου ή φίλης, του καλού αδελφού ή αδελφής που δεν συνάδει με τη συγκεκριμένη εικόνα του εφήβου, δημιουργεί απόγνωση, απογοήτευση και συναισθηματικές δυσκολίες. Έτσι η ενασχόληση με την επικινδυνότητα (κινδυνολαγνεία), η προκλητική συμπεριφορά και η βίαιη αντίδραση μπορεί να αποτελούν κραυγές βοήθειας και ενδείξεις σοβαρών συναισθηματικών προβλημάτων.

Αποτελεί σημαντικό πλεονέκτημα ενός καλού εκπαιδευτικού να μπορεί να αντιλαμβάνεται τις ακραίες αυτές συμπεριφορές και μέσα από πληροφόρηση να κατανοεί και να μεταφράζει τις συναισθηματικές ανάγκες του μαθητή του σ' αυτή την κρίσιμη ηλικία. Η πρώτη ανίχνευση των δυσκολιών συχνά γίνεται από τους εκπαιδευτικούς με αποτέλεσμα να μπορεί να παρασχεθεί η απαραίτητη στήριξη στο μαθητή για να ξεπεράσει τις δυσκολίες του. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού κρίνεται

κρίσιμος στην αναγνώριση των προβλημάτων και στην κατανόηση των διαφόρων παραμέτρων που τα δημιουργούν. Η έγκαιρη επισήμανση και αναγνώριση των καταθλιπτικών συμπτωμάτων από το σχολείο μπορεί να βοηθήσει στη διαδικασία διάγνωσης και παροχής θεραπευτικών παρεμβάσεων σε ατομικό αλλά και ομαδικό επίπεδο. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να αντιληφθεί έγκαιρα τις δυσκολίες και να βοηθήσει σημαντικά στην πρόληψη σοβαρότερων προβλημάτων. Παράλληλα μπορεί να στηρίξει το μαθητή συναισθηματικά, να λειτουργήσει σαν σύμβολο σταθερότητας και να είναι πάντα πρόθυμος να ακούσει τον κάθε μαθητή του. Ο εκπαιδευτικός χρειάζεται να δίνει έμφαση στην συμπεριφορά και τα συναισθήματα που εκφράζουν οι μαθητές του. Η καλή επικοινωνία, η ενεργητική ακρόαση των αναγκών του μαθητή και η ανάπτυξη υγιών σχέσεων στη σχολική μονάδα είναι απαραίτητες προϋποθέσεις έτσι ώστε να υπάρξει έγκαιρη αναγνώριση του προβλήματος και παρέμβαση από το σχολείο.

9. Τραυματικές Εμπειρίες

Ορισμός

Τραύμα στο εγχειρίδιο αυτό σημαίνει κάθε εμπειρία που μπορεί να είναι αποτέλεσμα φυσικής, σωματικής, σεξουαλικής κακοποίησης. Οι εμπειρίες αυτές θέτουν σε άμεσο κίνδυνο τη ζωή του εφήβου και περιλαμβάνουν απώλειες σημαντικών προσώπων (θάνατος ή σοβαρές ασθένειες στην οικογένεια).

Οι τραυματικές εμπειρίες και βιώματα έχουν σοβαρές επιδράσεις στο ψυχισμό κάθε ανθρώπου ιδιαίτερα κατά την ευάλωτη εφηβική ηλικία. Συχνά οδηγούν σε άγχος, κατάθλιψη, απόπειρες αυτοκτονιών, αυτοκτονίες, χρήση ουσιών αλλά και παραβατική, προκλητική συμπεριφορά.

Γνωρίζω τους μαθητές μου σημαίνει γνωρίζω τις ιδιαίτερες συνθήκες τους ανά πάσα στιγμή και μπορώ να αντιληφθώ τον τρόπο συμπεριφοράς τους ερμηνεύοντας τα δεδομένα του καθενός. Η καλή πληροφόρηση αλλά και η σωστή μετάδοση των πληροφοριών εντός του σχολείου είναι σημαντική προϋπόθεση για σωστή γνώση και ενημέρωση. Μέσα από τις πληροφορίες που μεταφέρουν οι γονείς, μέσα από τη σωστή αλληλοενημέρωση σχολείου-οικογένειας, μέσα από πληροφορίες των ειδικών εντός του σχολείου (εκπαιδευτικοί ψυχολόγοι), μπορεί ο εκπαιδευτικός να ενημερωθεί σε κάποιο βαθμό για τους μαθητές του και τις ιδιαίτερες συνθήκες διαβίωσής τους. Επιπλέον, αποτελεί χάρισμα για τον εκπαιδευτικό να μπορεί από μόνος του να προσεγγίσει τους μαθητές του μέσα από την ανάπτυξη καλών σχέσεων και να γνωρίσει τις ανάγκες και την καθημερινότητά τους. Γνωρίζοντας τους μαθητές του ο εκπαιδευτικός θα μπορέσει να αντιμετωπίσει πιο οργανωμένα και μεθοδευμένα τη σχολική μονάδα έτσι ώστε να είναι λειτουργική και παραγωγική. Σε περιπτώσεις

όπου ο εκπαιδευτικός υποψιάζεται ότι ένας μαθητής του να έχει βιώσει μια τραυματική εμπειρία χρειάζεται να επικοινωνεί με τους ειδικούς και να αντιμετωπίζουν το θέμα μαζί με στόχο την όσο το δυνατό έγκαιρη και άμεση θεραπευτική παρέμβαση.

Το σχολείο χρειάζεται να είναι έτοιμο να αντιμετωπίσει σοβαρές κρίσεις στο σχολικό χώρο και να παρέχει την απαραίτητη στήριξη στους μαθητές που έχουν βιώσει μια τραυματική εμπειρία. Απαραίτητη προϋπόθεση για σωστή αντιμετώπιση κρίσεων είναι η καλή οργάνωση και ετοιμότητα του σχολείου. Ο καθορισμός ατόμων αναφοράς σε περιπτώσεις κρίσεων τα οποία θα γνωρίζουν το ρόλο τους έτσι ώστε να μπορούν να συντονίζουν τις ενέργειες που θα αναπτυχθούν κρίνεται απαραίτητος για κάθε σχολείο.

10. Νεανική Παραβατικότητα

10.1 Ορισμός

Ο ορισμός ενός τέτοιου πολύπλοκου φαινομένου όπως η νεανική παραβατικότητα είναι δύσκολο να καθορισθεί με ακρίβεια. Η έννοια παραβατικότητα είναι πολύ πλατιά και καλύπτει ευρύ φάσμα συμπεριφορών. Στη μελέτη αυτή η έννοια αναφέρεται σε παραβατική συμπεριφορά που παρουσιάζεται σε άτομα κάτω των δεκαοκτώ χρονών και περιλαμβάνει συμπεριφορές (μέσα από τη χρήση βίας, ανυπακοής, φθόνου και καταπίεσης) που έχουν σαν σκοπό να πληγώσουν τα ίδια τα άτομα (αυτοκαταστροφικές συμπεριφορές) ή να τραυματίσουν σωματικά ή και ψυχικά άλλα άτομα (Gotfredson & Gottfredson, 1990) .

Η έννοια παραβατικότητα με τη συχνότερη χρήση του όρου, αναφέρεται σε συγκεκριμένες συμπεριφορές που καταλήγουν σε προβλήματα με κανονισμούς και νόμους. Η χρήση του όρου περιλαμβάνει την έννοια του αδικήματος (ή της πιθανότητας για αδικήμα) παρά το γεγονός ότι οι περισσότερες προκλητικές συμπεριφορές στο χώρο του σχολείου δεν καταλήγουν σε καταδίκη ή στην αστυνομία. Ακόμα και σε περιπτώσεις όπου εμπλέκεται η αστυνομία στο χώρο του σχολείου οι μαθητές είναι ανήλικοι με αποτέλεσμα να μην μπορούν να καταδικαστούν. Έτσι για να κατανοήσουμε τα αίτια της παραβατικής συμπεριφοράς είναι σημαντικό να συμπεριλάβουμε στον ορισμό και τις συμπεριφορές ή τις δράσεις που δεν καταλήγουν σε καταδίκη και δεν θεωρούνται αδικήματα.

Η προκλητική συμπεριφορά στο χώρο του σχολείου συμπεριλαμβάνει τέτοιες συμπεριφορές όπως: εκφοβιστική συμπεριφορά, εμπλοκή σε καυγάδες, διαρρήξεις, λεκτική και ψυχολογική βία, σωματική βία, χρήση ουσιών, καταστροφή σχολικής και άλλης περιουσίας, αυτοκαταστροφικές και επιθετικές τάσεις. Οι μαθητές που αναπτύσσουν τέτοιες συμπεριφορές δρουν αυθόρμητα και δεν έχουν αναπτυγμένη την έννοια του αυτοελέγχου.

Πληθώρα ερευνητικών μελετών έχει δώσει έμφαση στη σχέση μεταξύ εφηβείας, κατάθλιψης καθώς και προηγούμενων τραυματικών εμπειριών σε μια προσπάθεια κατανόησης και επεξήγησης του φαινομένου της νεανικής παραβατικότητας. Η καταθλιπτική συμπτωματολογία και οι δυσκολίες στην ανάπτυξη στενών διαπροσωπικών σχέσεων είναι στενά συνδεδεμένες με τη νεανική παραβατικότητα και την προκλητική συμπεριφορά όπως αυτή παρουσιάζεται στο χώρο του σχολείου, της οικογένειας αλλά και γενικότερα. Φαίνεται ότι υπάρχει στενή σχέση μεταξύ της

κακοποίησης (ειδικότερα της σεξουαλικής κακοποίησης), της χρήσης ουσιών και της προκλητικής συμπεριφοράς. Σημαντικό ποσοστό παραβατικών εφήβων αναφέρουν ιστορικό κακοποίησης (σωματικής, σεξουαλικής, ψυχολογικής), με τα κορίτσια να παρουσιάζουν σοβαρότερες ψυχολογικές διαταραχές, αυξημένη χρήση ουσιών και να εμπλέκονται σε διαπροσωπικές σχέσεις υψηλού κινδύνου.

10.2 Νεανική παραβατικότητα και ο ρόλος του Σχολείου

Ο ρόλος του σχολείου στη νεανική παραβατικότητα είναι σημαντικός, αφού αποτελεί ένα χώρο όπου μεγάλος αριθμός εφήβων από διαφορετικά κοινωνικά περιβάλλοντα έρχονται σε επαφή για μεγάλο χρονικό διάστημα. Είναι πιθανό κάποια σχολεία να μπορούν να αντιμετωπίσουν την παραβατική συμπεριφορά των εφήβων αποτελεσματικότερα από άλλα σχολεία. Είναι όμως γενικά παραδεκτό ότι ακόμα και τα σχολεία που δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν τα σοβαρά προβλήματα αντικοινωνικής συμπεριφοράς ασκούν κάποιο είδος ελέγχου και παρέχουν ένα προστατευτικό περιβάλλον προς τους εφήβους εντός του σχολικού συστήματος. Συμπερασματικά, όταν ένας έφηβος με προβλήματα συμπεριφοράς αποβληθεί ή εξαναγκαστεί να αφήσει το σχολικό περιβάλλον, παρά τη μείωση των προβλημάτων στο συγκεκριμένο σχολείο, η παραβατικότητα και το έγκλημα θα παρουσιάσουν σημαντική αύξηση στην ευρύτερη κοινότητα. Τα σχολεία έχουν τη δυνατότητα να δρουν σαν μηχανισμοί ελέγχου σε σχέση με την παραβατικότητα και με τις κατάλληλες προϋποθέσεις μπορούν να διαδραματίσουν ουσιαστικό ρόλο στη μείωση του φαινομένου τόσο εντός του σχολικού χώρου όσο και εκτός. Αυτό μπορεί να γίνει κατορθωτό με συντονισμένες, οργανωμένες ενέργειες από πολλούς αρμόδιους φορείς και την ύπαρξη συγκεκριμένης πολιτικής για το θέμα. Όταν το σχολείο καταφέρει να κοινωνικοποιήσει τους μαθητές του έτσι ώστε να αναπτύξουν τις απαραίτητες ικανότητες για προσαρμογή στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον θα μπορέσει να ελέγξει την παραβατικότητα σε σημαντικό βαθμό.

Αντίθετα, το σχολικό περιβάλλον μπορεί άθελά του να δημιουργήσει συνθήκες που υποβοηθούν την ανάπτυξη της παραβατικότητας όταν αυτό αποτύχει στον τομέα της κοινωνικοποίησης. Οι μαθητές που δεν μπορούν να κοινωνικοποιηθούν και να προσαρμοστούν στο χώρο του σχολείου καταλήγουν να δρουν παρορμητικά και να παρουσιάζουν προκλητικές συμπεριφορές.

Οι μηχανισμοί που δρουν στο σχολικό περιβάλλον και επηρεάζουν άμεσα ή έμμεσα την ανάπτυξη παραβατικής συμπεριφοράς είναι πολύπλοκοι. Υπάρχουν αρκετά θεωρητικά πλαίσια που προσπάθησαν να επεξηγήσουν αυτούς τους μηχανισμούς μέσα από ψυχολογικές και κοινωνιολογικές προσεγγίσεις. Σύμφωνα με τη θεωρία της έντασης και του άγχους που προκαλεί το σχολείο στους μαθητές (Cohen, 1955), η παραβατικότητα θεωρείται φυσιολογική αντίδραση απέναντι σε ένα σύστημα που συμπεριφέρεται σε όλους τους μαθητές με τον ίδιο τρόπο ανεξαρτήτως των διαφορετικών αναγκών, αξιών, ικανοτήτων και δυσκολιών που ο κάθε μαθητής αντιμετωπίζει. Σύμφωνα με το θεωρητικό αυτό πλαίσιο, ο κάθε μαθητής αντιμετωπίζεται με τα ίδια κριτήρια τα οποία βασίζονται στη μεσαία κοινωνική τάξη παρά τις διαφορετικές προσωπικότητές τους, περιβάλλοντα και ευκαιρίες για ακαδημαϊκή επιτυχία. Το σχολείο δημιουργεί άγχος στους μαθητές το οποίο μετατρέπεται σε απόγνωση, θυμό και παραβατική συμπεριφορά.

Η θεωρία του στιγματισμού ενοχοποιεί το σχολικό σύστημα ότι στιγματίζει τους μαθητές με μαθησιακά προβλήματα και σχολική αποτυχία και τους οδηγεί σε απόγνωση, χαμηλή αυτοπεποίθηση και τελικά σε παραβατική συμπεριφορά (Kelly, 1977).

Κοινωνιολογικές θεωρίες αναπτύσσουν το πρόβλημα μέσα από γενικότερα πλαίσια θεωρώντας το σχολικό περιβάλλον σαν ένα κομμάτι της ευρύτερης κοινωνίας που προωθεί και ενθαρρύνει την αποξένωση, την απομόνωση και σε τελική ανάλυση ενθαρρύνει την αντικοινωνική συμπεριφορά.

Σύμφωνα με τη θεωρία του κοινωνικού ελέγχου (Hirschi, 1969) το σχολείο αντιμετωπίζεται σαν δευτερεύων μηχανισμός κοινωνικοποίησης (πρωταρχικός ρόλος αποδίδεται στην οικογένεια). Ο ρόλος του σχολείου στην ανάπτυξη του αυτοελέγχου κρίνεται σημαντικός αφού στηρίζει την οικογένεια δημιουργώντας τους απαραίτητους μηχανισμούς ελέγχου και κοινωνικοποίησης.

10.3 Παράγοντες που σχετίζονται με το Σχολείο

Ψυχική σύνδεση και επένδυση

Η ψυχική σύνδεση του μαθητή με το σχολείο αναφέρεται στη συναισθηματική σχέση που αναπτύσσεται στο σχολείο, στο βαθμό που ο μαθητής αγαπά το σχολείο του και θεωρεί τη σχολική εργασία σαν ικανοποιητική και θετική εμπειρία. Η ψυχική επένδυση αναφέρεται στην ψυχική ενέργεια που ο μαθητής αφιερώνει στην προσπάθεια του να κατακτήσει τους εκπαιδευτικούς και επαγγελματικούς στόχους που θέτει για τον εαυτό του.

Η στενή σύνδεση και επένδυση του μαθητή με το σχολείο του, αποτρέπει την εμπλοκή του σε παραβατικές και βίαιες συμπεριφορές. Όσο αυξάνεται η σύνδεση και η ψυχική επένδυση του εφήβου προς το σχολικό περιβάλλον τόσο μειώνονται οι πιθανότητες να παρουσιάσει παραβατική συμπεριφορά.

Για να γίνει κατορθωτή αυτή η επένδυση και η συναισθηματική σύνδεση χρειάζεται να υπάρχει το ανάλογο ψυχολογικό κλίμα στη σχολική μονάδα και το σχολείο γενικότερα. Η παιδαγωγική σχέση, ο σεβασμός στις ανάγκες του κάθε μαθητή, η καλή γνώση του κάθε παιδιού, η στενή συνεργασία με την οικογένεια αποτελούν προϋποθέσεις για τη δημιουργία ενός θετικού ψυχολογικού κλίματος στο σχολείο.

10.4 Σχολική αποτυχία

Σήμερα, υπάρχουν σημαντικές ερευνητικές ενδείξεις ότι η σχολική αποτυχία συνδέεται σε σημαντικό βαθμό με την παραβατικότητα. Η σχολική αποτυχία έχει συχνά σαν αποτέλεσμα την απόρριψη τόσο από τους εκπαιδευτικούς όσο και από τους συνομηλίκους. Η απόρριψη δημιουργεί συναισθήματα ανασφάλειας, άγχους, χαμηλής αυτοεικόνας και θυμού. Στην προσπάθεια τους να αποκτήσουν ένα ρόλο στο σχολικό περιβάλλον, οι έφηβοι που αποτυγχάνουν αναλαμβάνουν το ρόλο του «ταραξία», του «ενοχλητικού μαθητή» και τελικά εύκολα μπορεί να οδηγηθούν στην παραβατική συμπεριφορά.

Παγκύπρια έρευνα για την αυτοομολογούμενη νεανική παραβατικότητα των μαθητών Γυμνασίων και Λυκείων (Παπαδόπουλος, 2000), κατέδειξε το φύλο και τη σχολική

επίδοση ως τους σημαντικότερους παράγοντες επίδρασης της νεανικής παραβατικότητας. Αναφορικά με το φύλο, η επεξεργασία των πληροφοριών κατέδειξε στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ αγοριών και κοριτσιών με γενική υπεροχή των αγοριών στις παραβατικές συμπεριφορές, ένα δεδομένο που συμβαδίζει με διεθνή ευρήματα. Αναφορικά με τον παράγοντα σχολική επίδοση, η έρευνα κατέδειξε αρνητική συσχέτιση μεταξύ της σχολικής επίδοσης και των παραβατικών συμπεριφορών. Διαπιστώθηκε πως όσο πιο χαμηλή είναι η σχολική επίδοση, τόσο πιο ψηλός είναι ο βαθμός παραβατικότητας.

10.5 Σχέση με συνομηλίκους

Η απόρριψη από τους συνομηλίκους οδηγεί συχνά στην παραβατική συμπεριφορά. Υπάρχει σημαντική σχέση μεταξύ της παραβατικότητας και της συναναστροφής με άλλους παραβατικούς συνομηλίκους. Η συναναστροφή, η παρέα με παραβατικούς εφήβους συνδέεται σε πολύ ψηλό βαθμό με την ανάπτυξη παραβατικών συμπεριφορών. Η εξιδανίκευση της ομάδας των συνομηλίκων κατά την εφηβεία δημιουργεί αρνητικά πρότυπα με αποτέλεσμα οι προκλητικές και βίαιες συμπεριφορές εύκολα να αναπτύσσονται και να επιβραβεύονται από τα μέλη της ομάδας.

11. Χρήση Ουσιών και Αγωγή Υγείας

Η χρήση ουσιών αποτελεί μια από τις συχνότερες παθολογικές καταστάσεις που εμφανίζονται στην εφηβεία. Η χρήση ουσιών κατά την εφηβική περίοδο των ραγδαίων βιοσωματικών, γνωστικών και κοινωνικών αλλαγών είναι μια δύσκολη κατάσταση που οδηγεί σε καταστροφικές συνέπειες εάν δεν αντιμετωπιστεί έγκαιρα. Η πλειοψηφία των νέων που απλά πειραματίζονται με τα ναρκωτικά δεν αντιμετωπίζουν πάντοτε ιδιαίτερα σοβαρά προβλήματα. Συχνά ο πειραματισμός τους με τις ουσίες (νόμιμες ή και παράνομες) συμβαδίζει και αντανακλά τις ηλικιακές ανάγκες για γενικότερο ψάξιμο, αμφισβήτηση θεσμών, ατόμων, αξιών και στάσεων. Οι κίνδυνοι για τους νέους αυτούς σχετίζονται με ατυχήματα, προβλήματα με την αστυνομία, ανεπιθύμητες εγκυμοσύνες και άλλα παρόμοια προβλήματα. Εντούτοις, ένας μικρός αλλά σημαντικός αριθμός νέων καταλήγει να αντιμετωπίζει σοβαρότατα προβλήματα και να καταλήγει τελικά στη συστηματική χρήση και εξάρτηση με τα γνωστά αρνητικά επακόλουθα.

Σήμερα, μετά από πολλές μελέτες, θεωρίες και ερευνητικές εργασίες σε σχέση με το θέμα των εξαρτησιογόνων ουσιών, η επιστημονική κοινότητα θεωρεί πως κάθε προσπάθεια ερμηνείας του φαινομένου χρειάζεται να είναι πολυπαραγοντική και να συμπεριλαμβάνει δεδομένα από διάφορους τομείς. Ατομικοί, οικογενειακοί, σχολικοί, διαπροσωπικοί και κοινωνικοί παράγοντες παίζουν καθοριστικό ρόλο για την έναρξη και την εξέλιξη της χρήσης ουσιών. Η χρήση ουσιών δεν είναι ένα απομονωμένο σύμπτωμα αλλά αποτελεί ένα σύμπτωμα ενός γενικότερου συνδρόμου στο οποίο παρατηρείται επίσης σχολική αποτυχία, απουσίες από το σχολείο, παραβατικότητα και συχνά κατάθλιψη.

Οι παράγοντες επικινδυνότητας είναι δεδομένα που στην παρουσία τους αυξάνεται η πιθανότητα χρήσης ουσιών και εξάρτησης. Αντίθετα, οι προστατευτικοί παράγοντες είναι δεδομένα που στην παρουσία τους μειώνεται η πιθανότητα χρήσης και εξάρτησης. Σημαντικοί παράγοντες επικινδυνότητας κατά την εφηβική περίοδο είναι η ανάπτυξη καταθλιπτικής συμπτωματολογίας και οι τραυματικές εμπειρίες. Έφηβοι με κατάθλιψη ή με καταθλιπτικά χαρακτηριστικά είναι ευάλωτοι και εύκολα καταφεύγουν στην χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών. Τραυματικές εμπειρίες όπως βία στην οικογένεια, κακοποίηση, έκθεση σε κίνδυνο, δημιουργούν ευνοϊκές συνθήκες για χρήση και κατάχρηση ουσιών.

Η ηλικία έναρξης αποτελεί ένα σημαντικό παράγοντα επικινδυνότητας σύμφωνα με ερευνητικά δεδομένα. Άτομα που αρχίζουν τη χρήση ουσιών σε μικρές ηλικίες βρίσκονται σε κίνδυνο να αναπτύξουν εξάρτηση και να παραμείνουν χρήστες κατά την ενηλικίωση.

Σχολικοί παράγοντες όπως η σχολική επιτυχία ή αποτυχία, η σχέση με παραβατικούς συνομηλίκους, η σχολική επένδυση και η κοινωνικοποίηση στο χώρο του σχολείου έχουν σημαντικό ρόλο στη χρήση ουσιών. Σύμφωνα με παγκύπρια έρευνα για τη χρήση νόμιμων και παράνομων ουσιών από τους μαθητές των ενιαίων λυκείων (Παπαδόπουλος, Κωνσταντινόπουλος, 2005), έχει διαφανεί ότι ένας σημαντικός επιβαρυντικός παράγοντας ο οποίος αυξάνει την πιθανότητα χρήσης νόμιμων και παράνομων ουσιών από τους νέους είναι το σκασιαρχείο. Αντίθετα, η υψηλή σχολική επίδοση ήταν ένας προστατευτικός παράγοντας αφού μειώνει την πιθανότητα χρήσης στο μαθητικό πληθυσμό.

Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη έρευνα, μια σειρά από παράγοντες κινδύνου σχετίζονται με το σχολικό περιβάλλον: σχολική αποτυχία, σκασιαρχείο, χαμηλή αυτοεκτίμηση, έλλειψη σαφούς σχολικού κανονιστικού πλαισίου αναφορικά με τις ουσίες, ανεπάρκεια προληπτικών προγραμμάτων και δράσεων στο σχολείο, αρνητικοί δείκτες του ψυχοκοινωνικού κλίματος του σχολείου.

Γίνεται φανερή η ανάγκη για εμπλοκή όλων των εκπαιδευτικών, για έγκαιρη ανίχνευση των μαθητών-χρηστών αλλά και των μαθητών με επικινδυνότητα. Γνωρίζοντας τη σχολική ομάδα και τα προσωπικά δεδομένα κάθε μαθητή, ο εκπαιδευτικός θα μπορεί έγκαιρα να αντιληφθεί εάν υπάρχει επικινδυνότητα ή χρήση ουσιών και να παραπέμψει στον ειδικό για εξειδικευμένη παροχή βοήθειας.

Το πρόβλημα της χρήσης ουσιών είναι πολύπλοκο και πολυπαραγοντικό. Χρειάζονται γι' αυτό συντονισμένες ενέργειες από πολλούς φορείς. Ο εκπαιδευτικός αποτελεί τον πρώτο σύνδεσμο μεταξύ του παιδιού και των υπόλοιπων φορέων. Ο ρόλος του είναι ιδιαίτερα σημαντικός αφού μπορεί να αντιληφθεί έγκαιρα το πρόβλημα νοουμένου ότι γνωρίζει τους μαθητές του και έχει ήδη αναπτύξει μια υγιή παιδαγωγική σχέση μαζί τους.

Πέρα από το ρόλο του εκπαιδευτικού, το θέμα των ουσιών χρειάζεται στρατηγικό σχεδιασμό, συντονισμό και οργάνωση σε διάφορα επίπεδα. Προληπτικές και παρεμβατικές δράσεις στα σχολεία κρίνονται απαραίτητες. Η εμπλοκή των γονιών σε θέματα επιμόρφωσης και στην πρόληψη της χρήσης ουσιών κρίνεται επίσης επιβεβλημένη.

Το θέμα των εξαρτησιογόνων ουσιών είναι εξαιρετικά σοβαρό και ο αριθμός των μαθητών –χρηστών ολοένα και αυξάνεται. Μια κοινή πολιτική μεταξύ σχολείου, οικογένειας και ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος αποτελεί προϋπόθεση για επιτυχημένες προσπάθειες πρόληψης και αντιμετώπισης του φαινομένου.

11.1 Κύριοι παράγοντες επικινδυνότητας

Ερευνητικά δεδομένα έχουν καταλήξει σε συγκεκριμένους παράγοντες των οποίων η παρουσία αυξάνει σημαντικά τις πιθανότητες χρήσης ουσιών και εξάρτησης από τους εφήβους. Οι παράγοντες αυτοί χρειάζεται να γίνονται έγκαιρα αντιληπτοί από τους εκπαιδευτικούς και να αντιμετωπίζονται κατάλληλα με στόχο την πρόληψη και την έγκαιρη παρέμβαση.

Παράγοντες επικινδυνότητας που προκύπτουν από ερευνητικά δεδομένα:

- ❖ *Αρνητικές σχέσεις με γονείς*
- ❖ *Ηλικία έναρξης χρήσης*
- ❖ *Έλλειψη επικοινωνίας στο σπίτι*
- ❖ *Παραβατικότητα*
- ❖ *Αρνητικές σχέσεις με συνομηλίκους*
- ❖ *Σχέσεις με παραβατικούς συνομηλίκους*
- ❖ *Σκασιαρχείο*
- ❖ *Σχολική αποτυχία*
- ❖ *Χαμηλή αυτοεκτίμηση*
- ❖ *Κατάθλιψη*

12. Επίλογος

Το βιβλιάριο αυτό στοχεύει στην ενημέρωση και ευαισθητοποίηση του εκπαιδευτικού σε σχέση με την εφηβεία και την κατανόηση των αναγκών, ιδιαιτεροτήτων και της πολυπλοκότητας της σχολικής ομάδας. Με τα νέα δεδομένα που η σχολική ομάδα διαφοροποιείται και μεταλλάσσεται μέσα σε μια δυναμική κοινωνία που επίσης μεταβάλλεται, ο εκπαιδευτικός χρειάζεται να αλλάξει κατεύθυνση, ρόλο και στόχους για να μπορέσει να ανταποκριθεί στις σύγχρονες απαιτήσεις του εκπαιδευτικού συστήματος. Η καλή γνώση των μαθητών του αποτελεί προϋπόθεση επιτυχίας στην προσπάθεια μετάδοσης της μάθησης με την ευρύτερη παιδαγωγική έννοια του όρου.

Η εφηβεία με τις συνεπακόλουθες αλλαγές που επιφέρει σε όλους τους τομείς είναι μια κρίσιμη ηλικία. Ο εκπαιδευτικός χρειάζεται να γνωρίζει τις ιδιαιτερότητες της κρίσιμης αυτής περιόδου και να είναι έτοιμος να παρέχει κάθε είδους βοήθεια και στήριξη στους μαθητές του με διακριτικότητα.

Στην Κύπρο, οι αλλαγές στη σύνθεση της σχολικής μονάδας με μαθητές από διαφορετικά κοινωνικοπολιτισμικά πλαίσια και διαφορετικές ανάγκες επιβάλλουν αλλαγές στη νοοτροπία, στο ρόλο του εκπαιδευτικού και στην εκπαιδευτική πολιτική του Κράτους. Το φαινόμενο της νεανικής παραβατικότητας αυξάνεται στο σχολικό χώρο αλλά και γενικότερα σε διεθνή επίπεδα. Συντονισμένες ενέργειες από διάφορους φορείς χρειάζεται να αναπτυχθούν για να αντιμετωπιστεί το σοβαρό φαινόμενο της παραβατικότητας. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού είναι πρωταρχικός στην έγκαιρη αναγνώριση, παροχή συναισθηματικής και εκπαιδευτικής στήριξης και προληπτικής παρέμβασης στο χώρο του σχολείου. Η συναισθηματική σύνδεση του εκπαιδευτικού με τους μαθητές του δημιουργεί τις βάσεις για σωστή διαχείριση της σχολικής ομάδας και την αντιμετώπιση των σοβαρών προβλημάτων που μπορεί να αναπτύσσονται στην εφηβεία.

Βιβλιογραφία

- Ανδρεαουδάκης, Ν. (2004). *Αποτελεσματικός Εκπαιδευτικός*. Πανεπιστήμιο Αιγαίου, ΤΕΠΑΕΣ: Ρόδος.
- Baker, J. A., Terry, T., Bridger, R., / Wilson, A (1997). Schools as Caring Communities: *School Psychology Review*, 26, 276-588.
- Bandura, A. (1964). The stormy decade: fact or fiction? *Psychology in the Schools* 1964(1), 224-231.
- Clarizio, H.F. (1994). *Assessment and Treatment of Depression in Children and Adolescents*. Brandon, VT: Clinical Psychology Publishing House.
- Cohen, A.K. (1955). *Delinquent boys: The Culture of the gang*. New York: Free Press.
- Dryfoos, J.G.(1993). Preventing Substance Abuse: Rethinking Strategies. *American Journal of Public Health*, 83, 783-795.
- Erikson, E.H. (1950). *Childhood and society*. New York: W.W. Norton.
- Freud, S. (1925). *Three contributions to the sexual theory*. *Nervous and Mental Disease Monograph Series, No. 7*. New York: Nervous and Mental Disease Publishing Co.
- Gjerde, P.J. & Block, J.(1991). Preadolescent antecedents of depressive symptomatology at age 18. A Prospective Study. *Journal of Youth and Adolescence*, 20(2), 217-232.
- Gottfredson, G.D., and Gottfredson. D.C. (1992). *Development and application of theoretical measures for evaluating drug and delinquency prevention programs*. Paper presented at the annual meeting of the American Society of Criminology, New Orleans.
- Hall, G.S. (1916). *Adolescence. 2 vols*. New York: Appleton.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. Berkeley: University of California Press.
- Inhelder, B. and Piaget, J. (1958). *The growth of logical thinking*. (A. Parsons and S. Milgram, trans). New York: Basic Books.
- Kelly, D.H. (1977). How the school and teachers create deviants. *Contemporary Education*, 48(4), 202-205.
- Peterson, A.C. (1988). Adolescent Development. *Annual review of Psychology*, 39, 583-607.

Παπαδόπουλος, Μ. (2000). *Παγκύπρια Έρευνα για την Αυτοομολογούμενη νεανική Παραβατικότητα των Μαθητών Γυμνασίων και Λυκείων της Κύπρου*: Λευκωσία, Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού.

Παπαδόπουλος, Μ., Κωνσταντινόπουλος, Κ. (2005). *Η Χρήση Νόμιμων και παράνομων Ουσιών από τους Μαθητές των Ενιαίων Λυκείων της Κύπρου*. Λευκωσία: Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού.

Παπαδόπουλος, Μ., Περισιάνης, Ν., Προδρόμου,, Π.(1994). *Το Φαινόμενο της Νεανικής Παραβατικότητας στην Κυπριακή Κοινωνία: Λευκωσία*. Έκθεση προς την Επιτροπή Εσωτερικών της Βουλής των Αντιπροσώπων.

Rank, O. (1964). *Will therapy and truth and reality*. New York: Knopf.

Rutter, M. (1986). The Developmental Psychopathology of Depression: Issues and Perspectives. In M Rutter, C.E. Izard & P.B. Read (eds.), *Depression in Young People: Developmental and Clinical Perspectives* (pp.3-32). New York: Guilford.

Winnicott, D. (1984). *Deprivation and Delinquency*. London: Tavistock Publications.

Online Pictures

1. thelensflare.com/large/depression_22319.jpg
2. Qualityhealthinfo.com/images/depression4.jpg
3. newhorizons.org/trans/kent%203evans%20shirley%204.jpg.
4. laqs.org/nutrition/images/nwaz-01-img0034.jpg
5. cristanicole0103/images/Art-people-painting.jpg
6. turned-offchild.com/
7. CAKH4D87.jpg
8. Lonely-Tree-O.jpg